

**Janusz Jasiński, Ewa
Kostyak-Wodzińska, Jerzy Suchta**

**Środowisko przyrodnicze filarem
gospodarki województwa
warmińsko-mazurskiego w
warunkach integracji z Unią
Europejską**

Acta Scientiarum Polonorum. Administratio Locorum 3/2, 5-16

2004

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE FILAREM GOSPODARKI WOJEWÓDZTWA WARMIŃSKO-MAZURSKIEGO W WARUNKACH INTEGRACJI Z UNIĄ EUROPEJSKĄ

Janusz Jasiński, Ewa Kostyak-Wodzińska, Jerzy Suchta
Katedra Gospodarki Nieruchomościami i Rozwoju Regionalnego
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Streszczenie: W pracy scharakteryzowano województwo warmińsko-mazurskie pod względem walorów środowiska przyrodniczego. Pozwoliło to na sformułowanie wniosków dotyczących możliwości wykorzystania wysokich walorów środowiska przyrodniczego w gospodarczym rozwoju tego regionu, jak również w procesie integracji Polski z Unią Europejską.

Słowa kluczowe: środowisko przyrodnicze, województwo warmińsko-mazurskie, integracja z Unią Europejską.

WSTĘP

W obliczu zmieniających się unormowań prawa polskiego, jak również przystosowań do przyjęcia odpowiednich dyrektyw Unii Europejskiej, w regionie warmińsko-mazurskim o wybitnym charakterze rolniczo-turystycznym niezbędne jest przeprowadzenie swego rodzaju inwentaryzacji potencjału produkcyjnego oraz sporządzenie bilansu możliwości rozwoju tego regionu. Różnorodność i bogactwo środowiska przyrodniczego, na które składa się urozmaiconą rzeźbą terenu, liczne jeziora i rzeki, zwarte kompleksy leśne oraz czyste powietrze, wyróżniają region warmińsko-mazurski w skali kraju. Walory przyrodniczo-krajobrazowe, duże nasycenie wartościami kulturowymi sta-

Adres do korespondencji – Corresponding author: dr inż Janusz Jasiński, Katedra Gospodarki Nieruchomościami i Rozwoju Regionalnego, Uniwersytet Warmińsko-Mazurski, ul. Prawocheńskiego 15, 10-720 Olsztyn, e-mail: bas@uwm.edu.pl

nowią o atrakcyjności województwa i dają niewątpliwą szansę rozwoju produkcji rolniczej, przetwórstwa rolnego, turystyki kwalifikowanej, a także rozwoju lecznictwa uzdrowiskowego.

OGÓLNA CHARAKTERYSTYKA WOJEWÓDZTWA I POWIĄZANIA PRZYRODNICZE Z EUROPA

Województwo warmińsko-mazurskie, położone w północno-wschodniej części Polski, obejmujące historyczne tereny Warmii i Mazur oraz część wschodnią Żuław Wiślanych i Powiśla, zajmuje powierzchnię 24,2 tys. km² (7,7% pow. kraju). Administracyjnie jest podzielone na 17 powiatów i 116 gmin, w tym 16 miejskich, 33 miejsko-wiejskich i 67 wiejskich.

Liczba ludności w województwie w końcu grudnia 2003 r. wynosiła 1429,9 tys. osób, co stanowi 3,7% ludności Polski; z tego ok. 62% zamieszkuje w 49 miastach województwa. Struktura wiekowa przedstawia się następująco: 25,6% stanowią osoby w wieku przedprodukcyjnym, 61,4% w wieku produkcyjnym i 13,0% w wieku poprodukcyjnym (w kraju odpowiednio: 24,9, 60,6 i 14,5% – Narodowy Spis Powszechny Ludności i Miast 2002 r.). Region ten należy do najrzadziej zaludnionych w kraju – 59 osób/km² (średnio w Polsce – 124 osoby/km²); średnia gęstość zaludnienia obszarów miejskich – 1443 osób/km², natomiast wiejskich 24 osób/km², a w niektórych gminach nawet poniżej 14 osób/km². Niską gęstością zaludnienia charakteryzują się przede wszystkim tereny o wysokich walorach środowiska przyrodniczego.

Województwo warmińsko-mazurskie jest regionem o najwyższej stopie bezrobocia w kraju, w końcu grudnia 2003 r. wyniosła 28,3% wobec średniej krajowej 17,5%.

Prawie całe województwo znajduje się w obrębie funkcjonalnego obszaru „Zielone Płuca Polski” (poza tym obszarem jest tylko gmina Kisielice). Obszar ten wyróżnia się w skali kraju wysokimi walorami środowiska przyrodniczego i ukierunkowany jest na rozwój proekologiczny.

Ze względu na wybitne i unikatowe walory przyrodnicze w skali europejskiej, w regionie wyznaczono 57 rejonów stanowiących ważny składnik ogólnoeuropejskiego systemu powiązań przyrodniczych i objęto ją międzynarodowymi programami „CORINE” (jest on europejską odpowiedzią na potrzeby współczesnej ochrony dziedzictwa przyrodniczego) i NATURA 2000 (obejmuje 29 rejonów o powierzchni ok. 4,2 tys. km², szczególnie cennych ostoje przyrody objętych tzw. „Dyrektywą Habitatową” i „Dyrektywą Ptasią”). Na obszarze województwa wyznaczono kilkadziesiąt różnej wielkości ostoje przyrody o randze światowej (np. ostoja biosfery – jezioro Łuknajno). Szczególne ich bogactwo występuje w południowej części województwa między Nidzicą, Olsztynem, Mrągowem i Piszem. Również w programie „ECONET-POLSKA”, stanowiącym koncepcję krajowej sieci ekologicznej zintegrowanej z systemem ochrony dziedzictwa przyrodniczego kontynentu europejskiego, 18 rejonów

pojezierza i tereny przyległe do Zalewu Wiślanego, zyskały rangę obszarów węzłowych i korytarzy ekologicznych o znaczeniu międzynarodowym.

Ze względu na położenie w tzw. okołobałtyckim zielonym pierścieniu, ciągnącym się od Skandynawii po północne Niemcy, a także w zlewisku Morza Bałtyckiego, województwo warmińsko-mazurskie zajmuje ważne miejsce w realizacji programu „Wizje i strategie wokół Bałtyku -VASAB 2010” [Diagnoza Perspektywna...2000].

ŚRODOWISKO PRZYRODNICZE

Województwo warmińsko-mazurskie odznacza się bardzo zróżnicowaną rzeźbą terenu powstałą w wyniku ostatniego zlodowacenia bałtyckiego i działalności wód polodowcowych. Pasmowy układ pagórków przecinanych rzekami i strumieniami, liczne jeziora i mokradła oraz bogactwo przyrody nadają charakterystyczny rys krajobrazowi regionu. Dominuje krajobraz pagórkowato-pojezierny oraz sandrowo-pojezierny. Ze względu na niejednorodne przestrzennie walory przyrodnicze można wydzielić na terenie województwa cztery jednostki o różnej przydatności funkcjonalnej:

1. Obszary o wybitnych walorach przyrodniczo-krajobrazowych (parki krajobrazowe z otulinami – stanowią ok. 15% obszaru województwa). Na tych obszarach preferowane jest zachowanie i popularyzacja ich walorów przyrodniczych oraz gospodarowanie zgodne z ustaleniami planów ochrony poszczególnych parków.
2. Obszary zlewni pojeziernej o wysokich walorach przyrodniczo-krajobrazowych, bardzo wrażliwych na antropopresję – obejmują bez parków krajobrazowych 45% terytorium województwa. Są to tereny atrakcyjne turystycznie, wymagające ochrony ze względu na dużą podatność środowiska.
3. Zwarte obszary o najwyższej przydatności rolniczej gleb, położone poza obszarami parków krajobrazowych, ich otulin i strefy pojeziernej – występują głównie w północnej i zachodniej części województwa, stanowiąc ok. 25% jego powierzchni. Na tych obszarach jest preferowane rolnictwo zgodne z naturalnymi predyspozycjami terenu.
4. Obszary o średniej i niskiej przydatności rolniczej gleb, położone poza obszarami parków krajobrazowych, ich otulin i strefy pojeziernej – stanowią 15% powierzchni województwa, grupują się w południowej jego części; preferowane jest tu leśnictwo i rolnictwo.

KLIMAT

Województwo warmińsko-mazurskie jest najzimniejszym regionem Polski. Klimat zachodniej części województwa jest kształtowany wpływami Bałtyku, natomiast w części wschodniej występuje wyraźne oddziaływanie kon-

tyentalne. Wpływ ten uwidacznia się różnicowaniem średnich temperatur i długością okresu wegetacyjnego (od 190 do 210 dni). Średnia roczna temperatura wynosi 6°C. Stosunkowo wysokie temperatury okresu letniego (średnio 17°C w lipcu) oraz znaczne nasłonecznienie sprzyjają rekreacji. Jakość powietrza na obszarach leśnych odpowiada normie dla parków narodowych, a w większości miast odpowiada normom obszarów uzdrowiskowych.

GLEBY

Gleby Warmii i Mazur są wytworem ostatniego zlodowacenia; ok. 90% obszaru jest pokryte materiałami polodowcowymi w postaci glin i pisków. Na części występują osady holoceniowe o różnym składzie mechanicznym i torfy. Występuje duża zmienność gleb, od zwięzłych i czarnych ziem w rejonie Kętrzyna oraz gleb brunatnych na nizinie sępopolskiej i mać w okolicach Elbląga do lekkich piaszczystych na południu województwa. Część środkową, pojezierną, cechuje mozaikowaty układ drobnych konturów gleb o różnej przydatności rolniczej, co sprzyja bioróżnorodności. Tylko 6% obszaru województwa to gleby o spadku przekraczającym 12%, zagrożone umiarkowaną erozją i wymagające zabiegów przeciwoerozyjnych. Struktura jakości rolniczej przestrzeni województwa warmińsko-mazurskiego według klas bonitacyjnych przedstawia się następująco: gleby klasy I–III stanowią 20,2%, natomiast klasy IV – 54%. Wskaźnik jakości i przydatności rolniczej, wyliczony na podstawie klas bonitacyjnych i kompleksów przydatności rolniczej, średnio dla województwa wynosi 50,2 i jest wyższy od średniego dla Polski (49,5) [Regionalny Program Rozwoju...2002].

UŻYTKOWANIE GRUNTÓW

Aktualny stan użytkowania gruntów w województwie warmińsko-mazurskim przedstawia tabela 1.

STRUKTURA UŻYTKOWANIA I WŁADANIA GRUNTÓW

Z roku na rok maleje udział powierzchni będącej w dyspozycji rolnictwa na rzecz terenów budowlanych lub działalności pozarolniczej. Ogólna powierzchnia gruntów zajmowanych przez gospodarstwa rolne w granicach administracyjnych województwa warmińsko-mazurskiego w 2002 r. wynosiła 1418,9 tys. ha, w tym areał użytków rolnych 1211,2 tys. ha. Powierzchnia gruntów w gospodarstwach rolnych stanowiła 57,0% powierzchni gruntów ogółem w województwie, z tego 1142,9 tys. ha, tj. 86,3%, znajdowało się

Tabela 1. Powierzchnia geodezyjna użytków gruntowych w województwie warmińsko-mazurskim w 2003 r.

Table 1. The geodesical area of land uses in warmia and mazury province in 2003

Wyszczególnienie Specification	Powierzchnia Area		Średnio w kraju Average in country (%)
	w tys. ha in thousand ha	w % in %	
Ogółem Total	2420,3	100	100,0
Użytki rolne Agricultural land	1351,4	55,8	61,3
Lasy i zadrzewienia Forests and afforestations	754,7	31,2	29,4
Grunty pod wodami Underwater land	138,2	5,7	2,1
Tereny komunikacyjne Telecommunication sites	62,0	2,6	3,0
Tereny osiedlowe Housing sites	17,8	0,7	0,9
Nie użytki Waste land	77,2	3,2	1,6
Pozostałe grunty Other land types	19,5	0,8	1,7

Źródło: Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, GUS, Warszawa, 2003 r. Rocznik statystyczny województwa warmińsko-mazurskiego, Urząd Statystyczny, Olsztyn, 2003 r.
Source: Statistical yearbook RP, GUS, Warsaw, 2003. Statistical yearbook of warmia and mazury province, Statistical Office, Olsztyn, 2003

w gospodarstwach rolnych sektora prywatnego, w tym 985,6 tys. ha (74,4%) w gospodarstwach indywidualnych. Gospodarstwa rolne sektora publicznego użytkowały 181,3 tys. ha (13,7% powierzchni ogólnej gruntów gospodarstw rolnych w województwie). Na przestrzeni lat 1996-2002 powierzchnia gruntów w gospodarstwach rolnych sektora publicznego zmalała o 80,0 tys. ha, tj. o 30,6%. W gospodarstwach rolnych sektora publicznego w 2002 r. pozostawało nadal 148,4 tys. ha użytków rolnych, tj. 13,2% użytków rolnych w gospodarstwach rolnych (w Polsce – 5,5%). Powierzchnia gruntów ornych w gospodarstwach rolnych wynosiła 776,9 tys. ha. W użytkowaniu sektora prywatnego znajdowało się 684,3 tys. ha gruntów ornych (88,1% gruntów ornych w województwie). Gospodarstwa indywidualne użytkowały 616,5 tys. ha, tj. 79,4% areалу gruntów ornych w województwie. W gospodarstwach rolnych sektora publicznego znajdowało się 11,9% gruntów ornych województwa. Powierzchnia sadów w gospodarstwach rolnych wynosiła 2,8 tys. ha. Powierzchnia łąk trwałych w gospodarstwach rolnych wynosiła 174,1 tys. ha. Gospodarstwa indywidualne użytkowały 140,0 tys. ha łąk trwałych, tj. 80,4% wojewódzkiego areálu łąk trwałych województwa. Areał pastwisk trwałych

w gospodarstwach rolnych wynosił 174,6 tys. ha. Gospodarstwa indywidualne użytkowały 135,6 tys. ha, tj. 77,7% wojewódzkiego arealu pastwisk trwałych. Powierzchnia lasów i gruntów leśnych w gospodarstwach rolnych wynosiła 39,1 tys. ha (5,4% powierzchni lasów i gruntów leśnych w województwie). Powierzchnia pozostałych gruntów wchodzących w skład gospodarstw rolnych wynosiła 156,8 tys. ha (33,6% powierzchni gruntów pozostałych w województwie). Powierzchnia odłogów i ugorów w gospodarstwach rolnych w 2002 r. wynosiła 190,7 tys. ha. Największy udział odłogów i ugorów w powierzchni gruntów ogółem zaobserwowano w gospodarstwach małych do 5 ha użytków rolnych oraz największych – powyżej 1000 ha. Oprócz odłogów i ugorów na gruntach ornych, rolnicy w 2000 r. nie użytkowali 109,5 tys. ha (31,4%) trwałych użytków zielonych, w tym 57,8 tys. łąk trwałych oraz 51,7 tys. ha pastwisk trwałych.

ROLNICTWO

Główną funkcją gospodarczą w dotychczasowym rozwoju obszaru województwa warmińsko-mazurskiego jest rolnictwo. W 2002 r. w województwie warmińsko-mazurskim były 80 573 gospodarstwa rolne i stanowiły 2,7% ich ogólnej liczby w Polsce. Użytkowały one 1324,2 tys. ha, tj. 6,9% powierzchni ogólnej użytkowanej przez gospodarstwa rolne w kraju. Największą grupę stanowiły gospodarstwa o powierzchni do 5 ha UR – 58,6%. W 2002 r. powierzchnia gruntów w tych gospodarstwach stanowiła zaledwie 5,2% powierzchni ogólnej w gospodarstwach rolnych. Najwięcej gruntów znajdowało się w gospodarstwach o powierzchni powyżej 100 ha UR, tj. 37,1% powierzchni ogólnej gospodarstw rolnych, mimo że stanowiły one zaledwie 1,0% ogólnej liczby gospodarstw rolnych.

Przeciętna powierzchnia ogólna jednego gospodarstwa rolnego w 2002 r. wynosiła 16,43 ha (w Polsce – 6,59 ha), w tym gospodarstwa o areale powyżej 1 ha UR – 25,07 ha (w Polsce – 9,60 ha). Przeciętna powierzchnia ogólna jednego indywidualnego gospodarstwa rolnego wynosiła 12,27 ha (w Polsce – 5,73 ha), w tym gospodarstwa o areale powyżej 1 ha UR – 18,74 ha (w Polsce – 8,33 ha). Pod względem przeciętnej wielkości użytków rolnych w gospodarstwie rolnym województwo warmińsko-mazurskie zajmuje pierwszą lokatę w kraju.

Podstawowym uwarunkowaniem wewnętrznym do rozwoju funkcji rolniczej są warunki przyrodnicze. W wyniku analizy podstawowych czynników środowiska przyrodniczego, tj. gleby, rzeźby, agroklimatu i warunków wodnych, na potrzeby produkcji rolnej na obszarze województwa wyodrębniono cztery rejony rolnicze.

Obszar północny – położony w strefie przygranicznej z Obwodem Kaliningradzkim, charakteryzujący się najwyższą jakością rolniczej przestrzeni produkcyjnej – wysoki udział użytków rolnych, niska lesistość, niewielka

wrażliwość na antropopresję. Na obszarze tym znaczne zasoby użytków rolnych znajdowały we władaniu AWRSP (obecnie Agencji Nieruchomości Rolnych). Przeciętna powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie wynosi 16,6 ha. Zarówno warunki przyrodnicze, jak i ekonomiczne, preferują ten obszar do rozwoju gospodarstw farmerskich o intensywnej produkcji rolnej, ukierunkowanej na produkcję roślinną. Znaczne obszary użytków zielonych stwarzają warunki do hodowli bydła ras mięsnych. Bardzo dobre warunki glebowe pozwalają na uprawę roślin o dużych wymaganiach. Na tym terenie największe znaczenie ma przemysł paszowy, młynarski, a także mleczarski. Uprawa buraków cukrowych przyczyniła się do lokalizacji cukrowni.

Obszar środkowy – jest to teren o zróżnicowanych warunkach przyrodniczo-rolniczych, przeciętnej jakości rolniczej przestrzeni produkcyjnej, charakteryzuje się dużą mozaikowością gleb, dużą lesistością oraz znaczną liczbą jezior. Udział użytków rolnych w ogólnej powierzchni gmin stanowi ok. 60%, a średnia wielkość ich powierzchni w powierzchni gospodarstwa rolnego wynosi 15 ha. Warunki przyrodnicze i ekonomiczno-społeczne preferują obszar do rozwoju rolnictwa zintegrowanego, ekologicznego, wyspecjalizowanych gospodarstw farmerskich oraz tworzenia grup producenckich.

Walory przyrodniczo-krajobrazowe stwarzają korzystne warunki do rozwoju gospodarstw agroturystycznych. Na tym obszarze występują dynamicznie rozwijające się miasta (łącznie z Olsztynem), stanowiące chłonne rynki zbytu. Rozwijają się zakłady przetwórstwa rolno-spożywczego, np.: zakłady mięsne, mleczarnie.

Obszar wschodni – charakteryzuje się przeciętnymi warunkami przyrodniczo-rolniczymi, małą lesistością, dużym udziałem użytków rolnych, w których powyżej 35% stanowią użytki zielone. Około 45% powierzchni użytków rolnych to grunty należące do ANR. Przeciętna powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie wynosi 17,4 ha. Występujący tu znacznie surowszy klimat decyduje o doborze roślin uprawnych. Duży udział użytków zielonych pozwala na rozwój hodowli trzody chlewnej i bydła mięsnego. W Ełku znajduje się nowoczesny zakład mięsny.

Obszar południowy – charakteryzują najmniej korzystne warunki przyrodniczo-rolnicze, wysoka lesistość (ok. 50%), wysoki udział użytków zielonych, znaczna wrażliwość na antropopresję. Przeciętna powierzchnia użytków rolnych w gospodarstwie wynosi 15 ha. Na lepszych stanowiskach są uprawiane ziemniaki, żyto, owies, łubin, seradela. Tereny te są preferowane do hodowli w gospodarstwach zintegrowanych. Na obszarze tym są zlokalizowane zakłady mięsne i fermy oraz mleczarnie. Są to tereny najmniej przydatne do rozwoju rolnictwa i turystyki, preferowane do zalesienia. Jest to obszar wymagający wysokich nakładów na rozwój [Diagnoza Prospektywna... 2000].

LASY I ICH FUNKCJE

Lasy i grunty leśne w granicach województwa warmińsko-mazurskiego zajmują powierzchnię 710,3 tys. ha, co daje lesistość w wysokości 29,3% (w kraju 28,3%). W strukturze lasów 93% stanowią lasy państwowe, 1,53% lasy będące we władaniu Agencji Nieruchomości Rolnych, 0,46% lasy Skarbu Państwa, 0,42% lasy komunalne, 4,63% lasy będące własnością lub znajdujące się w użytkowaniu wieczystym osób fizycznych i prawnych.

Rozmieszczenie lasów w granicach województwa jest nierównomierne, nawiązuje do pasmowego układu prowincji fizyczno-geograficznych obszarów województwa.

Pas południowy – wyróżnia się wysoką lesistością i największym udziałem powierzchni lasów, sięgającym niemal 50%; dominują tu siedliska borowe i drzewostany iglaste.

Pas środkowy – najbardziej rozległy – obejmujący teren pojezierzy bałtyckich, charakteryzuje się znaczną mozaikowością; na tym terenie występuje przewaga drzewostanów iglastych.

Pas północny – położony w północnej części województwa – odznacza się niską lesistością (poniżej 20%); występuje na tym obszarze przewaga drzewostanów liściastych.

Lasy zachowały się głównie na terenach o najsłabszych glebach i na obszarach trudnodostępnych ze względu na konfigurację terenu lub zabagnienie. Ma to odzwierciedlenie w układzie typów siedliskowych lasu. Przeważającymi typami siedliskowymi są siedliska borowe, które stanowią 53,9% powierzchni lasów, natomiast siedliska lasowe 46,1%. Gatunki panujące w drzewostanach to sosna – stanowi 61,6% ogólnej powierzchni lasów, brzoza – 10,7%. Ogólny zapas drzewostanów w województwie wynosi 153 mln m³, w tym gatunki iglaste stanowią 76%, liściaste 24%. Największe kompleksy leśne to: Puszcza Borecka, Lasy Iławskie, Lasy Kadyńskie, Lasy Napiwodzko-Ramuckie, Puszcza Piska, Puszcza Romnicka, Lasy Taborskie.

Lasy w naszej strefie klimatyczno-geograficznej są najbardziej naturalną formacją przyrodniczą. Stanowią niezbędny czynnik równowagi ekologicznej, są formą użytkowania gruntów, która zapewnia produkcję biomasy. Lasy są dobrem ogólnospołecznym, kształtującym jakość życia człowieka. Spełniają funkcje ekologiczne, produkcyjne i społeczne. Funkcje ekologiczne wyrażają się w zachowaniu potencjału biologicznego wielu gatunków i ekosystemów, a także różnorodności krajobrazu. Las ma korzystny wpływ na kształtowanie klimatu, skład atmosfery, regulację obiegu wody w przyrodzie, przeciwdziałanie powodziom, ochronę gleb przed erozją i obszarów przed stepowaniem. Lasy gleboochronne, wodochronne, doświadczałne, wokół miast i w miastach, ostoje zwierzyny, uzdrowiskowo-klimatyczne stanowią 23% powierzchni leśnej. Funkcje produkcyjne polegają na zdolności do produkcji biomasy i ciągłego powtarzania tego procesu, co umożliwia trwałe pozyskiwanie drewna i surowców nieдрzewnych, do których zalicza się owoce runa leśnego (jadalne owoce, owocniki grzybów oraz zioła lecznicze i przemysłowe) i faunę żyjącą

w lasach i na polach. Gospodarka leśna stanowi uzupełniającą lub alternatywną formę aktywności ekonomicznej i społecznej. Zalesienia są główną metodą zagospodarowania gruntów niskiej jakości, których rolnicze użytkowanie jest ekonomicznie nieuzasadnione oraz gruntów marginalnych (stanowią 9% gruntów ornych). Na terenie województwa warmińsko-mazurskiego jest 212 tys. ha gruntów słabych klas bonitacyjnych – klasy V, VI i VIz. Stanowią one ogromną bazę do zwiększenia lesistości województwa. Funkcje społeczne to tworzenie przez las korzystnych warunków zdrowotnych i rekreacyjnych dla społeczeństwa, wzbogacanie rynku pracy oraz zapewnienie rozwoju kultury, nauki oraz edukacji ekologicznej. Lasy stanowią jeden z głównych elementów atrakcyjności turystycznej województwa oraz ostoi dla żyjącej w nim zwierzyny łownej.

Gospodarka leśna jest terytorialnie i funkcjonalnie związana z gospodarką rolną, dla której może stanowić uzupełniającą lub alternatywną formę aktywności ekonomicznej i społecznej.

OBSZARY PRAWNIE CHRONIONE

Obszary prawnie chronione (tj. 8 parków krajobrazowych, 96 rezerwatów przyrody, 250 użytków ekologicznych, 1937 pomników przyrody, 2 zespoły przyrodniczo-krajobrazowe) stanowią 53% powierzchni województwa (średnio w kraju – 31%). Charakteryzują się wysoką międzynarodową rangą cenności przyrodniczej. Największe powierzchnie zajmują obszary chronionego krajobrazu – 46% (w województwie znajduje się 20% krajowej powierzchni rezerwatów) i parki krajobrazowe – 6,1% powierzchni województwa. Przewidywane jest zwiększenie stopnia ochrony tych obszarów poprzez podniesienie do rangi parków krajobrazowych – Puszczy Napiwodzko-Ramuckiej i Puszczy Boreckiej oraz Mazurskiego Parku Krajobrazowego do rangi parku narodowego.

WODY

Województwo dysponuje bogatą siecią wód powierzchniowych, na którą składają się liczne jeziora, oczka wodne, rzeki i kanały oraz część Zalewu Wiślanego. Obszarowo dominują jeziora zgrupowane w 5 pojezierzach i o największej koncentracji w Krainie Wielkich Jezior Mazurskich. Ich stan czystości jest zróżnicowany. Spośród 286 jezior zaledwie 8 jest zaklasyfikowanych do I klasy czystości, 111 jezior do II klasy, 115 jezior do III klasy czystości, natomiast 52 jeziora uznano za pozaklasowe.

Sieć rzeczna jest bogata, lecz rozdrobniona. Stan ich czystości to wody klasy II, III i pozaklasowe. Do rzek najczystszych należą Omulew i Krutyń, do najbardziej obciążonych Łyna i Guber. Stan ten jest spowodowany

odprowadzaniem do nich ścieków o ponadnormatywnym stężeniu zanieczyszczeń. Główne zagrożenia stanowią obszary wiejskie, gdzie występuje brak systemów kanalizacyjnych (średni stopień skanalizowania 10,7%), niedostateczna liczba i skuteczność oczyszczalni ścieków.

Wody podziemne stanowią podstawowe źródło zaopatrzenia w wodę konsumpcyjną i przemysłu rolno-spożywczego. Urozmaicone warunki hydrogeologiczne oraz różnicowanie dostępności do poszczególnych poziomów wodonośnych wpływają na jakość wody oraz określają warunki ich ochrony przed zanieczyszczeniami. Wody podziemne niezanieczyszczone bakteriologicznie eliminują konieczność stałej jej dezynfekcji. Chlorowanie stosuje się w sytuacjach awaryjnych. Jak wynika z ogólnej oceny, woda stanowi poważny atut regionu warmińsko-mazurskiego w aspekcie produkcji zdrowej żywności.

TURYSTYKA

Warmia i Mazury już od dawna przyciąga turystów swym urokiem, unikatową i niezwykle piękną różnorodnością krajobrazu, wzbogaconą licznymi zabytkami architektury i techniki (np. Kanał Ostródzko-Elbląski). W krajobrazie charakterystyczny jest pasowy układ pagórków i falistości terenu, poprzecinany rzekami i strumieniami oraz występowaniem ogromnej liczby jezior. Obszary położone najbardziej na północ są łagodnie faliste, natomiast środkowa część charakteryzuje się mocno zróżnicowaną rzeźbą moren dennych i czołowych, przechodząc w kierunku południowym w rzeźbę terenu charakterystyczną dla nizin. Tak bogate urzeźbienie zapobiega monotonii krajobrazu.

Duża liczba jezior i oczek wodnych (stanowiąca 5% powierzchni regionu) jest rozmieszczona nierównomiernie, tworząc cztery większe skupiska. Największe z nich to grupa Wielkich Jezior Mazurskich z największymi polskimi jeziorami: Śniardwy, Mamry i Niegocin. Oprócz tego liczne małe rzeki i kanały wodne tworzą wspólnie z jeziorami mnóstwo malowniczych szlaków kajakowych i żeglarskich. Warmia i Mazury, określana jako „Kraina Tysiąca Jezior”, jest atrakcją dla wodniaków i wędkarzy.

Kategorie turystycznej atrakcyjności obszaru określono dla poszczególnych regionów turystycznych na podstawie danych Instytutu Turystyki. Z punktu widzenia gospodarczego oznaczają także: nadrzędność funkcji turystycznej na terenach zaliczonych do I kategorii, równorzędność funkcji z innymi funkcjami – jeżeli występuje na terenach kategorii II, oraz dominację innych funkcji poza turystyką – gdy dotyczy to terenów III kategorii atrakcyjności.

Tereny turystyczne występujące w województwie warmińsko-mazurskim stanowią 37,6% ogólnej jego powierzchni. Tereny turystyczne zaliczone do I kategorii obejmują 3440 km², do kategorii II – 3070 km², a do kategorii III – 2590 km² [Tereny turystyczno-wypoczynkowe... 1998].

Dzięki dużemu udziałowi lasów wzrastają walory rekreacyjne i lecznicze terenu, ponieważ zatrzymują one dużą ilość zanieczyszczeń powietrza, a dzięki żywicom i olejkom eterycznym zwiększają aromatyczność powietrza. Mają wpływ na poprawę stanu zdrowia, stwarzają lepsze warunki do wypoczynku i relaksu, preferują do rozwoju funkcji uzdrowiskowej. Predestynuje to także te tereny do rozwoju infrastruktury turystycznej przyjaznej środowisku, np.: ścieżki rowerowe i konne.

Rosnące zainteresowanie czynnymi formami spędzania wolnego czasu oraz moda na turystykę krajoznawczą przyczyniły się do rozwoju na obszarach wiejskich agroturystyki jako alternatywnego źródła dochodu ludności wiejskiej (w województwie warmińsko-mazurskim jest ponad 2500 takich gospodarstw).

Ogromny potencjał turystyczny środowiska przyrodniczego nie jest jednak w pełni wykorzystywany ze względu na sezonowość (okres letni). W minimalnym stopniu, na rekreację w sezonie zimowym jest wykorzystywany pagórkowaty krajobraz i występujące wzniesienia (Wzniesienie Górowskie, Garb Lubawski z Górą Dylewską, Wzgórze Szeskie).

PODSUMOWANIE

Dotychczasowa mało aktywna polityka państwa wobec regionu Warmii i Mazur doprowadziła do peryferyzacji tych terenów. Wejście Polski do Unii Europejskiej stwarza nowe możliwości, ale jednocześnie i zagrożenia dla rozwoju województwa warmińsko-mazurskiego. Właściwe wykorzystanie funduszy strukturalnych i kohezyjnych w celu przyspieszenia procesu modernizacji i restrukturyzacji gospodarstw rolnych stanowi szansę na lepsze wykorzystanie wysokich walorów środowiska przyrodniczego, które może być bardzo konkurencyjne dla krajów Unii Europejskiej.

Korzystne warunki przyrodnicze, czyste środowisko, rezerwy wolnej rolniczej przestrzeni, dobra struktura wielkościowa gospodarstw oraz duże zasoby siły roboczej i korzystna struktura wieku ludności zawodowo czynnej, stwarzają możliwość rozwoju gospodarstw rolnych nastawionych na produkcję „zdrowej żywności” poprzez:

- rolnictwo zintegrowane, w którym są stosowane tradycyjne technologie produkcji, bez stosowania dużych dawek nawozów mineralnych i środków ochrony roślin;
- produkcję żywności metodami ekologicznymi, opartymi na wykorzystaniu naturalnych procesów zachodzących w gospodarstwie, bez stosowania nawozów sztucznych i chemicznych środków ochrony roślin – w województwie warmińsko-mazurskim 83 gospodarstwa o tym profilu produkcji gospodarują na 2045 ha (w Unii Europejskiej dotyczy to 2% gospodarstw obejmujących 3% powierzchni użytków rolnych);
- produkcję roślin alternatywnych, np.: ziół, przypraw.

Wielofunkcyjny charakter gospodarstw rolnych, wysokie walory turystyczne i przyrodnicze krajobrazu rolniczego powinny być także bazą dla szerszego rozwoju agroturystyki.

MATERIAŁY ŹRÓDŁOWE:

- Narodowy spis powszechny ludności i mieszkań. GUS 2002 r.
- Powszechny spis rolny GUS 2002 r.
- Regionalny Program Rozwoju Rolnictwa na lata 2002-2006. Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2002 r.
- Rocznik statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej. GUS, Warszawa, 2003 r.
- Rocznik statystyczny województwa warmińsko-mazurskiego. Urząd Statystyczny, Olsztyn, 2003 r.
- Strategia rozwoju społeczno-gospodarczego województwa warmińsko-mazurskiego. Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000 r.
- Tereny turystyczno-wypoczynkowe w makroregionie północno-wschodnim. Zespół Planowania Regionalnego w Białymstoku, Białystok 1998 r.
- Województwo Warmińsko-Mazurskie plan zagospodarowania przestrzennego. Diagnoza Prospektywna. Zarząd Województwa Warmińsko-Mazurskiego, Olsztyn 2000 r.

NATURAL ENVIRONMENT AS A BASIS FOR THE DEVELOPMENT OF THE WARMLIA AND MAZURY PROVINCE UNDER CONDITIONS OF INTEGRATION WITH THE EUROPEAN UNION

Abstract: The paper presents the characteristics of the Warmia and Mazury Province in terms of its environmental values and landscape amenities. This evaluation enabled to draw conclusions concerning the role they might play in the economic development of this region, as well as in the process of our integration with the European Union.

Key words: natural environment, Warmia and Mazury province, integration with the European Union.

Zaakceptowano do druku 2004.10.14

Accepted for print